

יחיאל הופר על איציק מאנגר

יחיאל הופר: איציק מאנגר, מסות, עברית ויידיש, תירגם מידיש: חנוך קלעי. הוצאת י.ל. פרץ, תש"ם.

חנה הופר, אלמנתו של יחיאל הופר, ביקשה בספר זה לנכות את בעלה בשני העולמות: ומכיון שהער לם הזה מובטח לו כסופר יידיש מוכוב וחשוב, ורובם הגדול של ספריו תורגמו עוד בחייו ללשון העברית, עשתה הפעם מעשה נוסף לשם הגדלת תפארתו ולשם האדרת שמו. מאמריו של הופר על איציק מאנגר ניתנו לנו בידיש ובעברית כאחת, עמוד מקור מול עמוד תרגום. מה יצא מזה? נוסח יידיש של הופר מזהיר בעשרו ההבטעי והרעיוני לעומת התרגום העברי היבש והמוצק והשדוף, שאין תפארתו לא בנאמנותו למקור ולא בסגנונו העברי. ואם המעיין מבקש ללמוד, מה הן השקפותיו של יחיאל הופר על איציק מאנגר, עליו לקרוא במקור ולא לסמוך על התרגום.

התרגום העברי מלמד, מראשיתו ועד סופו, כיצד אין לתרגם את כתבי הופר, וכמעט כל פסוק וכל סעיף יעידו על כך, ונסתפק בפסוק הראשון בלבד. הרישא של הופר במקור: "ווען דער נישט גאנץ ריינער, אבער מאַנאָמענטאלער יידישער סטיל, איינגעפאסט אין דער ראם פון יידישער מלוכה-ש-קייט, איז געשטירצט געווארן פון בבלישער חוצפה און שפעטער פון ריימישער פארביסנקייט – איז געקומען די מיניאטור פון פאלק, די הערמעטיש פארמאכטע יידישע משפחה און איבערגעטראָגן אויף זיך און אין זיך, אין משך פון טויזנטער יארן גלות, דאס גאנצע רייכטום פון מעכטיקן יידיש-קייט" (ע' 11). אין ספק, שסגנונו של הופר קשה לתרגום כקריעת ים-סוף, ועל המתרגם להימנע מן התרגום המילולי, כפי שעשה חנוך קלעי, וזה לשון נוי: "כאשר סגנון-החיים היהודי המונומנטאלי, אף כי עדיין לא טהור בכלול, המשובץ במסגרת הממלכתיות היהודית, נתמוטט עקב חוצפתה של כבל ולימים שוב עקב עקשנותה של רומי – קמה המיניאטורה של העם, המשפחה היהודית הסגורה ומסוגרת הקרמטית והעבירה אל עצמה ואף נשאה בתוכה, במשך אלפי שנות גלות, את כל עשרו של אורח-החיים היהודי האדיר" (ע' 10). וד"ל.

יחיאל הופר היה סופר מקורי, בעל-לשון ובעל-סגנון משלו. אחת מתכונותיו – ידיעותיו בספרות הגויים והשכלתו הרבה, אשר חותמן טבוע היטב

במסותיו ההגותיות והביקורתיות. גם במאמריו על איציק מאנגר ניכרת תכונה זו, שלא היתה נפוצה ביותר בין סופרי יידיש. יוצא, שאת דברי האהבה וההוקרה העמוקה אשר המבקר מרעיף על מאנגר הוא סומך על ניתוח-רקע רחב ומגוון, המשמש לו יסוד לגלות פנים נוספים בשירות, שאין לה אח וריע בספרות יידיש. מאנגר עצמו היה מודע לכוהו ולגבורתו, וידע היטב, כי שלום עליכם בפרוזה ואיציק מאנגר בשירה הם הם כוכביהן הגדולים של הלשון והספרות בידיש, ויעמדו לדורות. הופר מחזק דעה זו וסומך ידו עליה בכל אחד מן המאמרים המכונסים בספר.

אליבא דהופר השתלט מאנגר על ממדי הזמן היהודי ההיסטורי ועשה עצמו איש-הביניים ואיש-הקשר שבין הדורות הרחוקים והקרובים, מכוח "שלמות פיוטית חדשה". ובו בזמן הוא מקרב דמויות עתיקות ומחדשן ומעצבן מחדש בתוך "ויבראציה משונה, שבה המשורר מצליח לתפוס ולנעול בשבעה בריחים חטיבה של נצח. היום הזה אשר מאנגר מרחיקו אל העבר, אינו עוד היום של ימינו, אלא היום של שנות-ילדותו של מאנגר, היום של סטופצ'אט, קוסאב ולאקשוב, היום של הילדות שבה נשאר מאנגר לעד" (ע' 54). זוהי הגדרה נכונה הקובעת את מקומו של המשורר במחוזות ילדותו ובנופיה, אשר מאנגר לא פרש מהם כלל.

את ה"סוד" שביצירת מאנגר אין הופר מעמיד על הכשרון בלבד, והואיל והכשרון אינו אלא מעצב יצירות פיוטיות מתוך מהות פיוטית ("פאָעטישע סובסטאנץ"). מהות זו בונה את אישיותו היוצרת של המשורר, אשר ניתן בה מלידתו, ואינה ניתנת לרכישה. או שמהות זו קיימת, או שאינה קיימת, אך כשהיא קיימת – היא מושלמת, והמשורר בשגעון ינהג. "השירה תובעת שגעון. ואם השגעון הרגיל עוזנו עד היום ענן כמוס, סוד, על אחת כמה וכמה השגעון הפיוטי..." (ע' 66).

שירתו של מאנגר מלאה – כידוע – חן, וכל שורה של שיריו מזהירה בשבע שמשות של תפארת הבעתית מפליאה ומקסימה. הסוד בחינו של מאנגר הוא בכך, "שהוא יכול במלה אחת, במלה קטנה אחת, במלה שכלאחר-יד, להפיק עמקות: עמקות של הרגשה ועמקות של מחשבה, והנה בדיספורציה זו שבין קטנות המלה ובין גדלות ההרגשה, שמלה זו מפיקה ומעלה, טמון חלק גדול של סוד החן הפיוטי אצל מאנגר" (ע' 68, 70).

הופר משייך את מאנגר לרומאנטיקאים בגלל העדפתו את השירה על פני המציאות. השירה מגלה לאדם מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה מאחור. כוחו של הרגש, המפרנס את השירה, מקנה לאדם את היכולת להרגיש מה שנמנע ממנו באמצעות חושיו. תחושה זו מעוררת תמיהה וכמיהה ליופי, והיופי לא בא לשם הנאה, בדומה למצוות, שקיומן

אינו מותנה בהנאת עושיהן. היופי האסתטי ניתן לשם קיום מצוות השיר, וזאת "על מנת להמשיך באגליה המהלכת על פני העולם מאז נתגרש אדם הראשון מגן-עדן, ושתוסיף להלך בו עד שיבוא המשיח, עד שיבוא היום שכולו שירה" (ע' 72).

הכמיהה היא מוטיב יסודי בשיריו של מאנגר, והיא חוזרת ועולה, כמעט, בכלום. הכמיהה מכילה אהבה, אמונה, תקווה, יאוש ועוד ועוד, כי מאנגר מכניס לתוך כמיהתו ש"י עולמות. "לפי שיריו יוצא, שזו האמת לאמיתה. אין העולם עושה מאומה אלא יושב וכמה" (ע' 76). חידושו של מאנגר לדעת הופר, שנטל מלה זו של כמיהה, שמאסו בה המשורר-רים בני-דורו, הושיבה על כיסא מלכות והמליכה תחת כל הזרמים המודרניסטיים בשירת העולם. הכמיהה נושאת בחובה את התקווה העצובה לעולם שכולו טוב, אך מתוך העצב ללב, כשם שהצבע הכחול – צבעו של מאנגר בשירתו – יפה לעינים. זהו עצב שאינו עצוב ורחוק מיאוש, מין מלכות-אביונים עשירה ושופעת, שכל "מלכי-עליון" שבעולם לא ישוו לה, כזכות השמחה שבמעונה. "רק משורר עשיר יכול להרשות לעצמו להיות עני" (ע' 78).

גיבוריו של מאנגר מתחדשים יום-יום במעשי-בראשית של המשורר, המלבישם בגדי-פאר של כוכבים ומחלצות של רוח ושירת ציפורים. "עצבון תם ורודה, כמיהתם כחולה, אהבתם כנה ועמוקה בין שהיא קיימת בפועל ובין שהיא רק חלום" (שם). הגעגועים לימי-אתמול הם אצל מאנגר הגעגועים הטמירים והיפים ביותר. עיקרה של משאת הנפש המאנגרית הם הגעגועים החבויים בחלומות והעו-טים חלומות. הם הם המטרה הנכספת והמושגת. ואם געגועים לו – הכול לו. כל העולם שלו.

במלכות-געגועים זו שלט היהודי הנצחי מכל הזמנים ומכל המקומות. מאנגר משיפע עליו מלוא חופנים של דמיון, גיוון, ציוריות, ניגונים, צער, יאוש ושמחה. דמיות רחוקות וקרובות באות על מקומן בממלכת השיר, ואין מוקדם ואין מאוחר, ואין פרץ ואין צווחה, ודור לדור ישא ברכה בתוך אוצרותיו האגדתיים של המשורר. רוחו הנדיבה מספיקה לכול ומספקת את הכול, ובטרם יקראו אורחיו ואושפזיו ייענו להם שערי-ארמון שלו הגנוזים ומלאים כל טוב.

אין הופר מקפח את הפרוזה של מאנגר. כמספר וכמשורר יודע הופר, כי "ערכה של פרוזה נאמד לפי שיעור יסודות-השירה שבה – ובכל זאת ראוי שעצמיותה האמנותית תישאר פרוזאית, על מלוא רחבותה של פרוזה אמיתית, מלאה וממשת – – איכותה של שירה תלויה בכך, עד כמה יכולה היא לקלוט בתוכה יסודות פרוזה – ובכל זאת להישאר שירה טהורה" (ע' 104). הופר טוען, כי מאנגר ממוג בשירתו יסודות פרוזאיים ובפרוזה – מרכי-

בים ליריים. בשיריו קיים גרעין פרוזאי בריא, המסוגל לספוג אפשרויות פיוטיות, ובפרוזה – יסודות פיוטיים על-זמניים, ואין קץ ואין גבול לאפשרויות הנפתחות על כנפי הפרוזה והשירה. השירה – בניסוחו של הופר – היא הנשמה של הפרוזה המאנגרית, המערבת מציאות בדמיון.

כסבורים היינו שיצירותיו של מאנגר פשוטות הן ומוסברות הן ומדברות לעצמן יותר מכל פרשן ובעל-דרשן. והנה בא סופר יידיש נכבד ומעלה השגות והארות, התורמות לא-מעט להבהרת עולמו היצירתי של איציק מאנגר, שהיה יחיד בדורו ויחיד במינו.

יוסף פרידלנדר

למדנות מופלגת ומפליגה

א.א. הלוי: ערכי האגדה וההלכה לאור מקורות יוניים ולאטיניים, כרך שני, יוצא לאור בסיוע קרן תל-אביב לספרות ולאמנות ובסיוע קרן רחל ויל. גולדברג, ההפצה בידי חברת "דביר". תש"ם.

הכרך שלפנינו, בדומה לספריו הקודמים של המחבר, כולו למדנות ובקיאיות במקורות האגדה היהודית והלא-יהודית. ספרות גדולה זו, שכרובה הגדול אינה גלויה אלא לחוקרים בלבד, פתחה בהרחבה את שעריה העתיקים לפני א.א. הלוי, כדי שיוכיח את המשותף והדומה והמנוגד, בהרבה או במקצת, שבין חכמי האגדה, ובמקצת גם ההלכה שלנו, לבין הפילוסופים והסופרים של הגויים, שקדמו לחז"ל או שחיו בזמנם. הלוי מלמדנו: כשם שסדנא דארעא חד הוא, כך אגדתא דעלמא כולא, ומוצאיה ומבואיה באים מן הדמיון האנושי ומהתפתחותם השכלית ונסיגתם המציאותית של הדורות הרחוקים שחיו בי-וון, רומי, ארץ-ישראל, פרס ואפילו הודו. זהו שבחם הגדול של א.א. הלוי ופועל-ידו.

הואיל וכך – מוזר קצת המבוא "מה צריך פרשן לדעת", אשר כל כוונתו לעשות חשבון עם גדולי ישראל בדורנו, אשר לדעת המחבר טעו בפירושה של מלה או במשמעותו של נוהג, בתחומים שהלוי עוסק בהם, ואילו במחקרים שלהם הם נושאים שוליים בלבד. והרי אלה הם רבותינו אשר את מימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים, כגון יעקב נחום אָפֶשְׁטֵיין ז"ל, גדליה אלון ז"ל ויבלח"א גר"ש שום שלום, שאול ליברמן וא.א. אורבך. ואילו